TWINTIGSTE JAARGANG

JaGDaF

nummer 98 . twintigste jaargang nr 4 . 21 juli 2007 . 6 aw 5767

יחדין

Tweemaandelijks magazine voor Joods Groningen, Drenthe en Friesland

IN DIT NUMMER

Redactioneel	2
O.R.T. - Wat is er leuk aan Tisja be-aw?	3
'Ér zij licht'	4
In memoriam Erich Grunewald	5
Bijeenkomst Sjemoe'ot 'in the middle of Friesland'	6
Joodse Groningers van Weleer - Philippus Samuel van Ronkel (1829-1890)	8
De synagoge van Korfoe: ver weg en toch dichtbij	12
Heilige ruimte in de woestijn	15
Men Neme - kwarktaart met 'streusel'	16
Boeken - uitgekozen door Erik Kweksilber	18
Serge's Media Hype - Een greep uit Israëlische Internet-Sites	20
Eindejaarsuitje Joodse Gemeente Groningen	21
Loeach	22
Joodse feest- en treurdagen 5767/5768/2007	23

REDACTIONEEL

➔BELANGRIJK←

Enigszins ongebruikelijk: het volgende nummer van JaGDaF zal ná Rosj Hasjana verschijnen! Dat kan voorkomen als resultaat van de jaarplanning voor een hele jaargang. Ná Rosj Hasjana dus en vlak vóór Jom Kippoer. Het is gebruikelijk elkaar *sjana towa oe-metoeka*, een goed en zoet jaar, toe te wensen op Rosj Hasjana, of per kaart of in het NIW vóór Rosj Hasjana. Toch is het ook mogelijk en niet ongebruikelijk elkaar *sjana towa* toe te wensen gedurende de hele periode van de feestdagen. Op blz. 17 ziet u iets nieuws voor JaGDaF; het heeft alles te maken met het nieuwe jaar 5768 – kijkt u maar en geef gehoor aan onze oproep!

Dit nummer verschijnt vlak voor de negende Aw, Tisja be-aw. Uiteraard vindt u in dit nummer enige informatie over deze treurigste dag van het Joodse jaar. Toch nog maar even het geheugen opfrissen: in 586 voor de gewone jaartelling werd de eerste Tempel verwoest door Nebukadnezar; in 70 ná de tweede Tempel, weer op de negende Aw, door de Romeinen.

Rest mij nog u een goede zomer te wensen, wat u ook gaat doen en vergeet u vooral niet ons te helpen met uw nieuwjaarswensen in het volgende nummer!

Ruth Lipschits-de Leeuwe

COLOFON

Bestuur
Voorzitter – Frits Grunewald
Vice voorzitter – Bep Koster
Secretaris – Iet Schabbing
2e secretaris – Ruth Lipschits-de Leeuwe
Penningmeester – Serge Heldring

Redactie
Opmaak – Anneke van Rhijn-van der Veer
Eindredactie – Ruth Lipschits-de Leeuwe
Lid – Bep Koster

Vaste medewerkers
O.R.T. – Rabbijn S. Evers
De bevolking van Israël – J.E.Ellemers
Ontwerp voorpagina – S. en F.Drukker
Fotograaf en fototechnische ondersteuning – R. Mulder

Redactieadres
Postbus 550, 9700 AN Groningen
E-mail: jagdaf@yahoo.com

Opgave voor de Loeach
Mauvestraat 9, 8932 KH Leeuwarden
Tel. 058 2121524

Oproepen en Mededelingen
Tekst naar het redactieadres, max. 60 woorden.

Abonnementen
Opgave nieuwe abonnees bij het redactieadres of per e-mail: jagdaf@yahoo.com

Abonnementsgeld min. Euro 15 per jaargang.
Postbankrekening 1605423 t.n.v. JaGDaF, Groningen.

JaGDaF is een onafhankelijke vereniging en ingeschreven bij de Kamer van Koophandel.

JaGDaF betekent samen zijn.
J = Joden; G = Groningen; D = Drenthe; F = Friesland.

O.R.T.

Wat is er leuk aan Tisja be-aw?

Er is ook een minder treurige kant aan de negende Aw, men kan zelfs spreken van een zeker optimisme...

door rabbijn S. Evers

Toen Ruth mij belde, vertelde ze me dat dit nummer uitkomt rond Tisja be-aw. Over deze dag had ik al eerder geschreven, dus dat hoefde niet meer, bovendien, wat is er nou leuk aan om over deze treurigste dag van het jaar te schrijven! Een hele dag vasten, meer dan 25 uur, vanwege beide Tempels die verwoest zijn, vanwege bijna 20 eeuwen ballingschap en alle narigheid en ellende die daar bij hoort, wat is daar nou leuk aan?

Rabbi Akiva

En toch zijn er ook leuke aspecten aan deze dag. De midrasj vertelt dat onze geleerden in de buurt van de voormalige Tempel liepen en toen de verwoesting zagen. Diep bedroefd waren ze toen ze dit aanschouwden, maar rabbi Akiwa treurde niet. Op de verbazing van zijn collega's reageerde hij door te zeggen, dat net zoals de profetieën betreffende de verwoesting zijn uitgekomen en er nu vossen rondlopen over de tempelberg, zo zullen ook de voorspellingen van onze profeten uitkomen, dat er een verlossing zal komen voor het Joodse volk.

Napoleon

Misschien heb ik u al eerder de beroemde anekdote verteld van Napoleon. Hij had de gewoonte om in gewone burgerkleding rond te lopen om zodoende te weten te komen wat er leeft onder het volk. Op een dag kwam hij langs een synagoge en hoorde een enorm gehuil en geklaag uit de synagoge komen. Hij informeerde wat hier gaande was en men vertelde hem dat het Tisja be-aw was en dat de Joden huilen om de vernietiging van de Tempel. Hij vroeg hoe lang dat geleden was en men vertelde hem dat dat honderden jaren geleden was. Hierop zei Napoleon dat een volk dat na zoveel jaren nog steeds rouwt over de vernietiging van een tempel ook het voorrecht zal hebben om de herbouw van die Tempel mee te mogen maken!

Treurgebeden

Nog een ander interessant aspect van Tisja be-aw komen we tegen in de orde van het gebed van die dag. Op de meeste dagen van het jaar wordt er bij het dagelijkse ochtendgebed en middaggebed een treurgebed uitgesproken. Behalve op dagen die een feestelijk karakter hebben. En laat het nou zo zijn dat Tisja be-aw een van die dagen is waarop we geen treurgebed uitspreken! Hoewel we treuren, heeft de dag toch ook een beetje een feestelijk karakter, omdat we ook geloven in de komst van de masjieach.

Maimonides (de RaMBaM = Rabbi Moshe Ben Maimon)

Deze geleerde die tot de belangrijkste hoort uit de periode van de tweede helft van de Middeleeuwen heeft een aantal zeer belangrijke boeken geschreven, waaronder de *Mishne Torah*, ook wel genoemd de *Jad Hachazaka*, 'de sterke hand'. Dit is een codex van de Joodse wet, die tot aan de dag van vandaag gebruikt wordt. Vele halagische beslissingen van heden ten dage worden gebaseerd op uitspraken van de Rambam.
In de laatste hoofdstukken van dit monumentale werk behandelt hij de wetten van de koningen en in de allerlaatste twee hoofdstukken behandelt hij de wetten van masjieach. Nogmaals, dit is een wetboek en niet een filosofisch werk, al heeft de Rambam ook op dat terrein zijn sporen dik verdiend.

Masjieach

Laten wij eens kijken wat de Rambam zoal schrijft over masjieach:
*Masjieach zal het koningschap van het huis van David herstellen in oude glorie, de Tempel herbouwen en het Joodse volk weer terugbrengen naar het land Israël. Alle wetten zullen weer in ere worden hersteld, waaronder de tempeldienst, het *sjemita* (7e) jaar, het *jowel* (50e) jaar.
*Indien er iemand zal opstaan, die afstamt van het huis van David, met een grote Torakennis en een enorme invloed op het Joodse volk om naar de joodse regels te leven, dan kunnen we er vanuit gaan dat dit masjieach is. En als

dit allemaal lukt en de Tempel herbouwd is, het Joodse volk terug is gekeerd naar het land Israël, dan kunnen we er zeker van zijn dat hij masjieach is.
*Denk niet dat er in de tijd van masjieach veel zal veranderen in het reilen en zeilen van de wereld. Ook de profetieën van de profeet Jesjaja betreffende de wolf die zal wonen samen met het schaapje en het luipaard met het bokje, moeten we niet letterlijk nemen. De bedoeling hiervan is dat het Joodse volk dan in vrede zal leven met de andere volken.
*In die tijd zal er geen honger en geen oorlog meer zijn, geen jaloezie en valse concurrentie, want al het goede zal in ruime mate voor handen zijn.

Tot zover een greep uit de laatste paragrafen van de *Mishne Torah* van de Rambam. Als we goed denken aan de bovenstaande woorden van rabbi Akiwa en de anekdote van Napoleon, dan is het zelfs mogelijk om aan de treurdag van Tisja be-aw een vrolijk randje te geven. In een andere profetie wordt er zelfs over gesproken dat alle treurige vastendagen in de toekomst feestdagen zullen zijn, moge dat spoedig in onze dagen ons aller deel zijn.

'Er zij licht'
'Ter herinnering aan de verwoesting van de Tempel'
Sabbatkandelaars, 1988; Zelig Segal; Israël Museum, Jeruzalem

Er zij licht'

In de joodse traditie is licht van groot belang: volgens het Bijbelse verhaal uit het boek Genesis vormen de woorden "er zij licht" de eerste scheppingsdaad en licht werd al op de eerste dag geschapen, na de hemel en de aarde. Geen wonder dus dat de joodse traditie voorschrijft dat de viering van de voltooiing van de schepping, gemarkeerd door de wekelijkse rustdag, de sabbat, moet beginnen bij zonsondergang op vrijdagavond met het ontsteken van licht. Het werd traditie om twee sabbatkaarsen aan te steken, die de twee versies van de Tien Geboden symboliseren, waarvan één bedoeld is om de sabbat te 'herinneren' en de ander om het te 'onderhouden' en heilig te houden. (resp. Exodus 20:8 en Deuteronomium 5:12)

Licht vergezelt joodse ceremonies om bijzondere momenten heilig-

heid te verlenen. Bij aanvang van alle feestdagen worden kaarsen aangestoken.
Het eeuwige licht in de synagoge is een herinnering aan de verwoeste tempelkandelaar, licht geeft wijding aan de verbintenis tussen man en vrouw bij de bruiloft; en het herdenkingslicht dient als nagedachtenis aan de gestorvene.

Zelig Segal (1933) is afgestudeerd aan de Bezalel Kuntsacademie. Met deze kandelaars combineert Segal de functie van de traditionele twee kaarsen met een herdenkingslichtje, een verwijzing naar de verwoesting van de Tempel. Eenmaal verwoest werd de Tempel – symbool van harmonie tussen het menselijke en het goddelijke – het symbool van een incomplete wereld. Een klein stukje muur van een gebouw blijft onvoltooid; zoals er een glas wordt gebroken op het hoogtepunt van een huwelijksplechtigheid om de Joden eraan te herinneren dat de wereld incompleet is sinds de verwoesting van de Tempel: *"Als ik jou vergeet, Jeruzalem, ... laat mijn tong aan mijn gehemelte kleven ... als ik Jeruzalem niet stel boven alles wat mij verheugt."* (Psalm 137:5-6)

Segal breidt dit uit naar de sabbat, dat wekelijkse feest vol vreugde dat begint met het ontsteken van lichtjes; en eindigt zodra er drie sterren aan de hemel staan en de vlammen van een gevlochten kaars worden gedoofd om het onderscheid tussen heilig en profaan, licht en duisternis aan te geven. Met deze kandelaars lijkt Segal te suggereren dat licht en donker nooit geheel gescheiden zijn, dat men zelfs op vreugdevolle momenten verlies kan ervaren: historisch, ter nagedachtenis aan de verwoesting van de Tempel, of persoonlijk, als een kaarsje brandend ter nagedachtenis aan geliefden.

Uit: *Joodse Kunst en Cultuur*,
Edward van Voolen

In memoriam Erich Grunewald

In het vorige *NIW* las ik een bericht over het overlijden van het oudste lid van de Joodse Gemeente Zwolle.
Nu moet ik helaas melden dat ons (Joodse Gemeente Groningen) op één na oudste lid woensdag de 20e juni is overleden. Ook Erich kwam als vluchteling uit Duitsland naar Nederland in de dertiger jaren. De oorlogsjaren heeft hij met zijn ouders in Groningen ondergedoken gezeten en overleefde gelukkig die vreselijke periode.
Na de oorlog heeft hij – net als zijn vader Nathan – zich sterk ingezet voor het voortbestaan van onze Joodse Gemeente o.a. als voorzitter van het bestuur.
Hij is 95 jaar geworden en bleef heel lang een trouwe sjoelbezoeker, zelfs vorig jaar was hij met zijn echtgenote nog aanwezig bij de viering van het 100-jarig bestaan van onze sjoel. Hij bleef voortdurend allerlei wijze adviezen geven, leefde mee met de gebeurtenissen in 'zijn' Joodse Gemeente en gaf zijn mening ook ten beste als hij vond dat het anders zou moeten.
Naast zijn gezin, zijn bedrijf, zijn vak, was klassieke muziek zijn grote passie. Hij was een geweldige violist en hield ook veel van chazzanoetmuziek. Hij stelde menigeen op de hoogte als er op dit gebied iets bijzonders in Groningen ten gehore werd gebracht.
Tot in zijn laatste dagen heeft hij daar nog ten volle van kunnen genieten.
Wij zullen nu verder moeten gaan zonder deze wijze, kritische en vooral markante persoonlijkheid.
Moge zijn nagedachtenis tot zegen zijn.

Bep Koster

Bijeenkomst Sjemoe'ot 'in the middle of Friesland'

door Ruth Lipschits-de Leeuwe

Terband, weet u waar dat ligt? Ik wist het niet, maar nu weet ik het wel en ik zal het ook niet snel vergeten. In de buurt van Heerenveen, afslag de Knipe en dan de weilanden in tot je aan het eind in een soort 'niemandsland' bij een prachtige verbouwde boerderij komt. Het onderkomen van Marthe en Richard Bierman. De koeien zo'n beetje in de achtertuin, de rozen in bloei – een en al pracht. Daar zijn de bijeenkomsten van Sjemoe'ot.

Digitaal Joods munument

Op het programma stond een voordracht van Isaac Lipschits over 'zijn' digitaal Joods monument. Voor mij en voor hem was het de eerste keer dat we bij deze groep aanwezig waren en we waren oprecht verbaasd dat er zoveel mensen kwamen: meer dan 30!

Het installeren van de technische afdeling behorend bij de uiteenzetting en uitleg van het digitale monument kostte enige tijd, maar toen alles in gereedheid was gebracht, ontstond er een sfeer van uiterste interesse en oplettendheid voor de demonstratie en het verhaal van Lipschits. Men was vrij te onderbreken voor vragen en daar maakte men dankbaar gebruik van, in het bijzonder in de 'plaspauze' toen er voor bepaalde mensen schokkende onthullingen – via het digitale monument – werden gedaan.

Velen van u die dit lezen, zullen misschien al wel eens het openingsscherm van

Onze gastvrouw en gastheer, Richard en Marthe Bierman

www.joodsmonument.nl op hun computer hebben aangeklikt; een beeld met 110.000 puntjes en kleine streepjes in verschillende kleuren. Voor deze groep leek het een volkomen verrassing.

'Restaurant' Bierman***

Bij binnenkomst in de ruimte waar de voordracht werd gehouden, stonden twee grote ovale tafels, uiteraard met stoelen eromheen. Op één tafel stond gebak uitgestald dat eruit zag of we bij de meest verfijnde banketbakker binnenstapten: verrukkelijke kwarktaart, rabarbertaart, grote hoeveelheden ouderwets lekkere boterkoek en een grote vierkante schaal met allemaal precies even grote stukken slagroomtaart, op ieder stuk taart een aardbei en een blaadje munt, allemaal precies in dezelfde richting geformeerd – dat was voor bij de koffie en thee bij binnenkomst! (zie de foto)

Na de lezing en daaruit voortvloeiende gesprekken en verzoeken aan Lipschits, werd er een lunch geserveerd (alles voor meer dan dertig personen!) waar ik helemaal stil van werd. Al het gebak en

lunchgerechten klaargemaakt door de gastvrouw, Marthe Bierman (koken en bakken is een van haar vele passies, ook al is ze in de zeventig). Bovendien was alles ook nog kosjer; zij bakt één keer in de week haar eigen gallot. Tussen de bedrijven door liet de gastheer, Richard Bierman (een fitte tachtiger) ons alle vertrekken van de boerderij zien.

Sjemoe'ot

Deze naam komt van het Hebreeuwse werkwoord *lisjmoa*, hetgeen luisteren, horen betekent; *sjemoe'a* is gerucht, praatje. Via deze betekenissen komen we bij een van de bedoelingen van Sjemoe'ot: sjmoezen/smoezen met elkaar. (uit *Koosjer Nederlands*: **smoezen**: vertrouwelijk praten, keuvelen, kletsen, uit de school klappen, (iets) zeggen, doorvertellen).

Sjemoe'ot is ooit, zo'n 20 jaar geleden een van de groepen opgezet door Joods Maatschappelijk Werk in het kader van hun opbouwwerk in de mediene; ze noemden het flankerend ouderenbeleid. Jongeren worden trouwens niet uitgesloten!

Zoals ik het heb meegemaakt hoop ik dat ze nog lang op deze weg door zullen gaan.

Foto's: Sofia Grondman

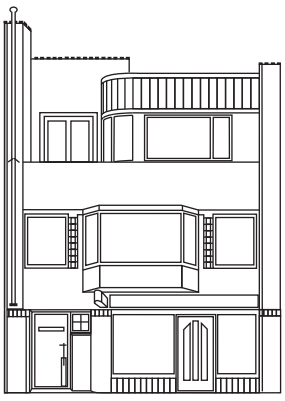

Atelier Cees Wolf Goud- & zilversmid Restaurator

Laat uw sieraden tenminste één keer per jaar door ons nakijken. Wij controleren uw sieraad op loszittende stenen en tekenen van slijtage. Tevens krijgt uw sieraad ook een gratis professionele schoonmaakbehandeling.

adres Westerhaven 11: 9718 AV Groningen tel 050-3124098 e-mail info@atelierceeswolf.nl

Joodse Groningers van Weleer

Philippus Samuel van Ronkel (1829 – 1890)
Een leven vol tegenstrijdigheden

Mijn eerste ontmoeting met Philippus Samuel van Ronkel

door René S. de Vries

Na lange tijd uit de stad Groningen weggeweest te zijn, liep ik eens met Manuel Menco door de Sjoel. Tijdens onze rondgang vertelde hij het een en ander. “Kijk”, zei Manuel, wijzend op de lamp die het eeuwige licht symboliseert. Er was iets vreemds aan de hand. “Zie je hoe die aan en uit gaat?” Ik zag het! Of de lamp nu los zat of niet, weet ik niet. Hij verklaarde dit echter als ‘morseseinen van God’. Hij had, zo leek het, als voorzitter een speciale binding met God. Bij gelegenheid vertelde Manuel me dat ook de familie Van Ronkel erg vroom was. Zo vroom en streng in de leer dat één zoon zich liet *smarren* (dopen) om zich aan dit milieu te onttrekken. Manuel wist dit zeer smeuïg te vertellen, alsof hij er zelf bij geweest was.

Lange tijd heb ik met dit verhaal rondgelopen tot mijn ontmoeting met een man op de begraafplaats aan de Moesstraat die daar een graf liep te zoeken. Op mijn vraag of ik hem kon helpen antwoordde hij dat hij het graf zocht van ene Samuel Jozef van Ronkel. Ik heb hem dat laten zien en vertelde hem ondertussen over de relaties in de familie Van Ronkel. Toen ik veronderstelde dat één zoon zich uit protest tegen zijn strenge en zeer vrome vader had laten bekeren, weerlegde de man (naar later bleek: de hervormde dominee Van der Ploeg uit Werkendam) deze stelling ten zeerste, en vertelde dat hij op dit onderwerp gepromoveerd was. De titel van zijn proefschrift bleek een geschrift uit de serie over ‘Messias belijdende Joden’ te zijn, getiteld *Vergeten eerstelingen - Philippus S. Van Ronkel*. Van der Ploeg stuurde mij het zeer leesbare boekje toe. Ook heb ik toen originele geschriften van Philip van Ronkel in de Universiteitsbibliotheek er op nageslagen, waarin deze zijn jeugdherinneringen vertelt.

De verbinding tussen Philippus Samuel van Ronkel en mijzelf wordt gevormd door mijn overgrootmoeder Catootje Nort, die een volle nicht van hem was. Waarom er in de familie zo weinig aandacht

Foto: Groninger Archief

aan Philip van Ronkel werd geschonken, kwam misschien omdat deze man het Jodendom verlaten had. Een heikel onderwerp kun je beter niet aansnijden, zo werd er toen geredeneerd, en misschien is dit nog wel zo.

Het blijft je misjpoge

In de familie werd Philip aangeduid als de 'gesmarde', omdat hij zich had laten dopen. Dat hij zelfs predikant was geworden durfde men helemaal niet te noemen! De sociale gevolgen van zijn uittreding, uit het Jodendom, vielen overigens wel mee. De banden met de familie werden niet verbroken en er werd ook geen *kaddisj* voor hem gezegd. Het was namelijk in die tijd gebruik in bepaalde orthodoxe kringen om een familielid dat bij een groot conflict uit de familie gezet werd, dood te verklaren. Om hieraan gestalte en vorm te geven werd er door de vader van het gezin *kaddisj* gezegd en ging men soms zo ver dat er *sjiwwe* werd gezeten.
Wel weigerde Philippus' vader in 1959 om toestemming voor zijn huwelijk te geven. Het was in die tijd dat in Groningen de gemoederen heftig beroerd werden door het vormen van de afscheidingsbeweging *Tesjuath Jisraeel*. De familie Van Ronkel was hier destijds zeer nauw bij betrokken. Misschien heeft dit conflict hierbij wel een rol gespeeld, maar dat zijn slechts veronderstellingen.

Philippus Samuel werd als vijfde zoon van Samuel Jozef (Levi) van Ronkel en Eva Cohen geboren op 19 december 1829 des n.m. om 4 uur aan de Haddingestraat 6 in de stad Groningen. Er staat letterlijk in de geboorteakte dat zijn moeder "in bovengenoemd huis verlost is van een zoon dewelke genaamd zal worden Philippus". Philippus Samuel groeide voorspoedig op in dit gezin dat zich later uitbreidde tot 8 jongens en 2 meisjes.

Vrij geciteerd uit: *Herinneringen uit het leven,* dr. Ph.S. van Ronkel:*Philippus is negen jaar, op een zomerse vrijdagavond na de sjabbathmaaltijd zit hij op een bankje achter het huis aan de Haddingestraat en ziet een prachtige sterrenhemel vol ontzag en bewondering boven zich. Hij stelt zichzelf vragen over oneindigheid, het licht en de schepping van de aarde. "Men had mij geleerd dat God in den hemel dit alles had geschapen, maar wie heeft God dan gemaakt?" Zo beschrijft hij het zelf in zijn 'Herinneringen uit het leven'.*

De jonge Philippus krijgt dan een visioen van een man op een wit paard, die over de schutting rijdt. Hij weet de man zeer gedetailleerd te beschrijven en vertelt dat hij door hem toegesproken wordt: "Leef goed en vroom en ik zal met U zijn en U later al die heerlijkheid tonen en geven..." Meer hoort Philippus niet op dat bankje in de Haddingestraat, want het verhaal gaat dat hij het bewustzijn verloren heeft en 2 uur later door zijn vader gevonden werd. Als hij deze ervaring aan zijn vader vertelt en hem zegt hoe de man op het paard er uit zag - met een kroon op zijn hoofd - zegt zijn vader dat hij ook niet weet wie dat nou geweest was. Philippus denkt later echter dat het een engel was. Zijn vader zegt "Het was maar een droom Philip, die je niet geloven moet". Hij verbiedt hem zelfs om erover te spreken. Wat zijn vader toen gedacht moet hebben is natuurlijk niet bekend. Maar dat hij er wel bepaalde ideeën over had is duidelijk, anders zou hij de kleine Philip niet verboden hebben om erover te spreken.

Er is een goed contact tussen Philippus en zijn grootvader Jojada Cohen, een van de grootste Talmoedgeleerden van Europa. Toen Jojada op latere leeftijd blind werd, kende hij de Talmoed geheel uit zijn hoofd en verwees zijn kleinkinderen met paginanummer en hoofdstuk naar bepaalde delen. Een studie voor rabbijn vond Philippus' vader de enige juiste richting. Philippus zelf voelde niets voor deze richting. Hij ging naar het Gymnasium (de Latijnse school) en heeft daar zeer te lijden gehad onder het aanhoudend antisemitisme van zijn medeleerlingen. Op 31 oktober 1848 schrijft hij zich in aan de faculteit der Letteren van de Universiteit van Groningen (hij is dan nog geen 18 jaar oud) en gaat Klassieke Talen studeren. Deze studiekeuze was onder invloed van zijn vader tot stand

gekomen, die vond dat deze richting dan het beste bij hem paste. Zijn oudste broer Jozef studeerde in die tijd rechten aan dezelfde universiteit. Philippus maakt aan de universiteit een moeilijke tijd door: zijn moeder komt te overlijden en hij is totaal ruim 6 jaar bezig om zijn kandidaats te halen.

De eerste tekenen van bekering

In 1855 vertrekt hij naar Vianen. Tot tweemaal toe heeft hij weer een visioen en maakt een crisis door. Dat hij was overgegaan naar de Hervormde kerk is dan al wel duidelijk. Toch is dit geen gemakkelijke weg voor hem geweest. Vele gesprekken met o.a. Da Costa en anderen op het terrein van de theologie, en briefwisselingen met o.a. Abraham Kuyper, hebben hem uiteindelijk overtuigd dat dit voor hem de enige weg was.
Hij begint de studie theologie aan de Universiteit van Utrecht, en wist deze in een zeer kort tijdsbestek tot een goed einde te brengen. Om zijn studie te bekorten gaat hij nog vóór zijn doctoraal promoveren. Op 25 april 1860 promoveert hij 'Magna cum Laude' in de theologie. Hij voegt bij zijn proefschrift 33 stellingen, welke duidelijk zijn Joodse achtergrond weergaven.
Al spoedig volgt zijn eerste standplaats als predikant in Maasland. Hier werd het bij zijn intrede reeds duidelijk dat hij een voorloper was van de zogenaamde *Confessionele richting in de Hervormde kerk*. Er volgden als predikant nog zes andere standplaatsen waarbij hij ook een grote rol in het onderwijs heeft gespeeld. Vele gedichten, brochures, predikaties, bijdragen aan weekbladen en andere periodieken verschenen van zijn hand.

Philippus' huwelijksjaren

In 1859 trouwt hij (zonder toestemming van zijn vader) met Maria Klasina Tichelman. Na een langdurig ziekbed sterft zij echter drie jaar later kinderloos op 44-jarige leeftijd. In 1864 trouwt hij opnieuw en uit dit gelukkige huwelijk werden 5 kinderen geboren, die allen in leven bleven. Helaas was hij lange tijd ziek: hij leed aan tuberculose en hij was bovendien diabetespatiënt.
Op dinsdag 24 juni 1890, overleed hij op 59-jarige leeftijd. In het verslag van zijn begrafenis, die door velen uit het gehele land werd bijgewoond, werd hij 'de Blinkende ruiter' genoemd: een verwijzing naar het visioen wat hij op 9-jarige leeftijd in de tuin van zijn geboortehuis heeft gehad. Vermeldenswaardig is nog dat op zijn begrafenis zijn oudste broer, Jozef Samuel, aanwezig was: de familiebanden waren ondanks Philippus' overgang naar de Hervormde kerk blijven bestaan.

BOEKHANDEL
GODERT WALTER

ARCHITECTUUR
GESCHIEDENIS
GRONINGANA
LITERATUUR
JUDAÏCA
KUNST

Oude Ebbingestraat 53
9712 HC Groningen
tel 050-312 25 23
fax 050-318 66 30
e-mail:gwalter@noord.bart.nl

Gezocht:
Voorzitter m/v

De ***Samuel Levie Stichting*** te ***Leek*** zoekt een **voorzitter m/v** voor het bestuur van het (voormalig) Joodse schooltje.
Gevraagd wordt: bestuurlijke ervaring, affiniteit met de Joodse cultuur, wonen in de directe omgeving.
Info: F. Ringnalda, tel. 050-5290336
of F. van der Zwaag, tel. 0594-514252

Zomeropenstelling synagoge Groningen

Zondag 1 juli t/m donderdag 26 juli 2007: bezichtiging gebouw en expositie rond Etty Hillesum.

Etty (Esther) Hillesum (Middelburg 1914 - Auschwitz 1943) kreeg bekendheid door de publicatie van haar dagboek, 38 jaar nadat zij in Auschwitz werd vermoord. Het boek is niet alleen een sterk persoonlijk document maar geeft ook inzicht in de wijze waarop anti-Joodse maatregelen in die jaren op Joden zijn overgekomen.

De expositie bevat foto's van fotograaf Wicher Naberman uit Welsum over het door Etty Hillesum geliefde IJssellandschap, gecombineerd met haar teksten.
Van cineaste Tineke Metz zijn films over Etty te zien. Daarnaast is er veel informatie over het leven van Etty Hillesum.

Openingstijden: 13-17 uur, zaterdag en maandag gesloten.
Entreeprijs € 1,- p.p., kinderen en donateurs gratis.

Etty Hillesum "mijn hart is vandaag al enige keren gestorven ...."

De synagoge van Korfoe: ver weg en toch dichtbij

door Marcel Wichgers

Marcel Wichgers, beheerder van de Groningse synagoge, stapte onlangs op luchthaven Eelde in het vliegtuig naar Korfoe en ging op zoek naar de synagoge aldaar.

Korfoe en Groningen. Weinig lijken beide oorden gemeen te hebben. Toch vertonen de geschiedenissen van beider Joodse gemeenschappen opmerkelijke gelijkenissen. Een vriendelijke vrouw staat er de spaarzame bezoekers te woord.
„Als hier een Amerikaans cruiseschip aanlegt, krijgen we opeens tientallen bezoekers."

Jewish Community, meldt een straatbordje in een brede, drukke winkelstraat in Kerkyra (Korfoe-stad). Het bordje wijst in de richting van een buurt met nauwe, soms hellende straatjes vol winkeltjes die het bijna allemaal van toeristen moeten hebben. Een beetje als de joodse buurt van Sevilla, maar dan zonder de Moorse architectuur. Na een korte speurtocht door de straatjes en steegjes vind ik de synagoge, op het adres Velissariou nr. 4 dat ik tevoren via het internet opgezocht had.
Vreemd eigenlijk, die verwijzing naar Joodse Gemeenschap. Voor de Tweede Wereldoorlog was die hier nog wel, met drieduizend zielen. Nu zijn er nog maar enkele tientallen Joden op Korfoe. Van een gemeenschap in deze buurt is geen sprake meer. En hiermee dient zich een opvallende gelijkenis aan tussen Kerkyra en de stad Groningen. Een joodse buurt die het niet meer is, een prachtig gerestaureerde synagoge. En een kleine, zich nog staande houdende joodse gemeente met zestig leden.
Als ik naar binnen loop, springt van achter haar bureau onmiddellijk een dame op met gitzwart haar

Ze brengt mij naar de Torakast .....

en een donkere zonnebril. Ze verwelkomt mij hartelijk en biedt meteen een rondleiding aan. Voordat we de sjoel op de bovenverdieping betreden, wijst ze naar een dichtgemetselde deur in een zijruimte. ,,Daar was het mikwe", zegt ze. ,,Maar daarvan is niets overgebleven."
Bovengekomen ontlaadt mijn gemoed zich. Daar ben ik dan eindelijk, enkele maanden nadat ik begonnen was mij te verdiepen in de synagoge van Korfoe. De emoties worden nog sterker als ik meteen een marmeren bord zie waarop namen staan van de slachtoffers van de Jodenvervolging in de oorlog. De vrouw ziet me wegtrekken en legt even haar hand op mijn schouder. Ik vertel haar maar dat ik, als medewerker van de synagoge in Groningen, in zekere zin haar collega ben.

Vermolmd hout

Ze brengt me naar de Torakast. En wat ik niet verwachtte: ze nodigt mij uit de kast te openen. Zelf wil, of waarschijnlijk mag ze het niet doen. Als ik na enige aarzeling de Heilige Ark openmaak, besef ik opeens dat ik geen keppel draag. Dom, want ik had hem speciaal meegenomen voor het bezoek aan de sjoel op Korfoe. Nu heb ik hem in de huurauto laten liggen. ,,No problem", zegt de vrouw. Hoofdbedekking is blijkbaar niet nodig.
Het openen van de Torakast is niet eenvoudig, al zit er geen slot op. De kast, die veel kleiner en ouder is dan de Groningse, bestaat voor een deel uit vermolmd hout. De twee voorhangsels – één voor en één achter de deurtjes – hangen met ringen aan een roede. Het opzij schuiven ervan gaat daardoor moeizaam. De deurtjes zitten met haken vast. Als eenmaal de gordijnen opzij en de deuren geopend zijn, zie ik iets heel anders dan in de Groningse Arke. Zo wordt de Sefardische oorsprong van deze gemeenschap duidelijk. Hier geen Torarollen in mantels, maar harde omhulsels met deurtjes. Ook deze deurtjes zijn met haken gesloten. Ik probeer er één open te maken, maar het lukt niet. Ik ben bang dat ik een omhulsel beschadig en besluit het hierbij maar te laten.

"Hier geen Torarollen in mantels, maar harde omhulsels

Waxinelichtjes

Opnieuw raak ik met de 'collega' in gesprek. Ze vertelt dat ze niet veel bezoekers krijgt, ondanks de drommen toeristen die het eiland en de stad bezoeken. Maar als een cruiseschip met Amerikanen aanlegt, wordt het anders. ,,Dan krijg ik er tientallen tegelijk." Pas later dringt het tot me door dat het dan moet gaan om familieleden van Joden die uit Griekenland naar de VS emigreerden. Dit kan ook verklaren waarom de sjoel van Korfoe er zo piekfijn uitziet. Mogelijk vloeien er regelmatig gelden vanuit de VS naar de Joodse gemeente op Korfoe voor onderhoud aan het gebouw. Dan haalt ze vlakbij de Torakast plotseling enkele waxinelichtjes uit een kastje. Ze vraagt: ,,Wil je er een paar branden?" Ik begrijp de intentie ervan niet en zeg uit beleefdheid maar 'ja'. ,,How many do you want? Are your parents alive?" Ik weet uit onwetendheid over het gebruik geen antwoord te geven. Dan zet ze er vier neer op een zilverkleurige ondergrond. Ik steek ze uit beleefdheid maar aan.

Turkse rabbijn

We raken in gesprek over het actuele joodse leven op Korfoe. ,,Er is nog maar één synagoge op het eiland", vertelt de vrouw. ,,Voor de oorlog waren het er drie. Sabbatdiensten hebben we niet meer omdat we geen minjan meer kunnen maken. Maar tijdens de feestdagen zit het hier vol." Dat is tenminste een groot verschil met Groningen, waar vrijwel altijd minjan is op shabbatdiensten! Van een eigen rabbijn kan op Korfoe al helemaal geen sprake meer zijn. ,,Af en toe komt een rabbijn over uit Italië of Turkije." De vrouwengalerij op het balkon doet geen dienst meer. De vrouwen hebben hun eigen banken in de benedenzaal.

We nemen afscheid. Ik druk haar, na gevraagd te hebben of het mag, stevig de hand.

Buiten neem ik het gebouw nog even in me op. Ik zie een geuniformeerde politieman naar binnen lopen. Dan pas valt me op waar hij vandaan komt. Rechts van de ingang is een permanente politiepost aangebouwd. Laat dít Groningen in hemelsnaam bespaard blijven, flitst door me heen.

Foto's: Marcel Wigchers

Heilige ruimte in de woestijn
'Synagoge op de campus van de Militaire Academie Mitzpeh Ramon'

Het is een verbijsterend gebouw waarin men nooit een synagoge zou vermoeden. Maar wat is eigenlijk een synagoge? De vereisten voor een synagoge zijn vrij simpel: vrijwel elke ruimte volstaat. Er hoeft slechts een Ark te staan, de kast geplaatst in de richting van Jeruzalem waarin de kostbare handgeschreven perkamenten rol met daarop de Hebreeuwse tekst van de Tora veilig bewaard kan worden, en een *bima* (verhoging) waarop de rol kan worden voorgelezen temidden van een groep mensen. De aanwezigheid van de rol bepaalt de heiligheid van de synagoge. Het gebouw zelf bezit geen heiligheid, hoogstens in emotioneel opzicht, maar niet volgens de joodse wet: een synagoge mag verkocht worden om het voortbestaan van joods leven elders te garanderen.
De woestijnsynagoge van Zvi Hecker (Polen, 1931) is een van de meest ongebruikelijke gebouwen in de religieuze architectuur. De synagoge is het resultaat van het onderzoek dat Hecker deed naar het combineren van geometrische cellen. Het is een betonnen gebouw, geometrisch gefacetteerd als een kristal, waarvan de zeshoeken vage herinneringen oproepen aan de zespuntige Davidster; hij heeft eraan gewerkt van 1969-1971.

Ondanks de harde werkelijkheid van het militaire bestaan wordt men hier herinnerd aan de eerste ontmoetingen in de Sinai woestijn tussen – God en Mozes – de woestijn als een waarlijk spirituele plaats, romantisch bezongen door de profeet Jeremia: "Ik weet nog hoe je me lief had in je jeugd, hoe je me volgde door de woestijn". (2:2)

Uit: *Joodse kunst en Cultuur*, Edward van Voolen

Kwarktaart met 'streusel'

Men Neme

deze keer door Marthe Bierman

Als u deze JaGDaF in de brievenbus vindt, is dat omstreeks 9 Aw, de Verwoesting van de Tempel. Voor religieuze Joden is het een vastendag. Een recept speciaal voor deze vastendag is er uiteraard niet.

We gaan nog een keer terug naar Sjawoe'ot, het Wekenfeest. Traditiegetrouw, als wij Joden zijn, hebben we kwarktaart gegeten. We hebben gezegd: "Zo'n kwarktaart is lekker, je kunt die eigenlijk het hele jaar door eten." Hier volgt een beroemd recept van kwarktaart met 'Streusel' uit de Elzas in Frankrijk.

Kwarktaart

Ingrediënten voor de taartbodem
250 gram gewone bloem
175 gram koude boter
75 gram suiker
1 ei, grootte M
1 snuifje zout

Meng alle ingrediënten tot een deegbal.
Zet deze bal gedurende 1 uur in de koelkast.

Ingrediënten en bereiding van de vulling
750 gram uitgelekte kwark (laat daartoe 1 kg kwark in een doek in een vergiet uitlekken, van 1kg kwark blijft dan 750 gram over)
125 gram crème fraîche
5 eieren, grootte M
2 eigelen
150 gram suiker
1 eetlepel bloem
1 snuifje zout

Meng alle ingrediënten tot een homogene massa.
Ga nu eerst de Streusel maken.

Ingrediënten voor de Streusel
100 gram bloem
100 gram suiker
100 gram boter
1 snuifje zout

Doe deze ingrediënten in een schaal en wrijf voorzichtig alles tussen je vingers.
De boter vermengt zich met de bloem en de suiker. Er ontstaat een grofkorrelige massa.

Na deze voorbereidingen gaan we beginnen.

Bekleed een ronde bakvorm (doorsnee ongeveer 26 cm) met bakpapier.
Smeer de vorm goed in met boter.
Haal de deegbal uit de koelkast en vul de bodem en de randen van de bakvorm.
De vulling wordt nu in de vorm gedaan.
Tot slot verdeel je de Streusel regelmatig over de taart. Niet aandrukken, maar strooien.
Baktijd: ongeveer 60 minuten
Gewone oven 170 °
Heteluchtoven 150 °

'Streusel'

Laat de taart goed afkoelen, vóórdat je deze uit de vorm haalt.
De taart blijft zeker 3 dagen vers.

De Elzas, een bekende streek in het oosten van Frankrijk, heeft een vrij belangrijke Joodse gemeenschap.
's Winters, na afloop van de Sjabbat wordt de taart gegeten onder het genot van een kopje koffie of thee als een goed begin van de nieuwe week. Het recept komt van de familie Bollack uit Mulhouse. Wij zijn al 45 jaar bevriend.
Vele jaren kwamen zij regelmatig naar Nederland, maar sinds kort wonen zij in Israël, in de buurt van hun kinderen. Eén dochter, die getrouwd is met de opperrabbijn van Parijs (Gilles Bernheim, ook een Elzasser), woont nog in Frankrijk.
Alle kinderen smullen van een kwarktaart volgens dit recept en misschien komen er nu een paar liefhebbers bij. Ik wens jullie smakelijk eten!

Foto's: Sofia Grondman

Rosj Hasjana

Gelukwensen voor familie, vrienden en kennissen ter gelegenheid van het Nieuwe Jaar 5768 kunt u **tot 27 augustus 2007** opgeven per e-mail: jagdaf@yahoo.com of per post aan het redactieadres Postbus 550, 9700 AN Groningen.
De kosten bedragen € 5 per wens, na ontvangst van de nota over te maken op de rekening van JaGDaF. Door het laten plaatsen van een Rosj-Hasjana-wens steunt u met iets extra's JaGDaF en draagt u bij aan het voortbestaan.

Bestuur JaGDaF

Boeken

uitgekozen door Erik Kweksilber (Boekhandel Godert Walter)

Niet goed? Geld terug! Een Godert Walter actie rond de prachtige roman van **Meir Shalev** ***Een duif en een jongen*** Deze bijzondere roman kunt u bij ons zonder risico kopen: valt hij u toch tegen dan mag u hem terugbrengen. U krijgt dan uw geld terug.

Nathan Englander ***Het Ministerie van Buitengewone Zaken***

Buenos Aires, 1976. Kaddisj Poznan is een joodse *hijo de puta* 'hoerenzoon' en daarmee de ultieme verschoppeling in het Argentinië van de jaren zeventig. Hij verdient zijn geld met het uitwissen van joodse grafteksten, om zo de achtergrond te verhullen van diegenen die onder het huidige regime evenveel te vrezen hebben van hun verleden als van hun toekomst. Wanneer Kaddisj', zoon Pato plotseling 'verdwijnt', betekent dat de genadeslag voor de familie. Wat volgt is een absurde, kafkaëske dwaaltocht van Kaddisj en zijn vrouw Lillian door de duistere krochten van het Ministerie van Buitengewone Zaken, in een wanhopige poging hun zoon te redden. Het Ministerie van Buitengewone Zaken vertelt het verbijsterende en nog niet eerder vertelde verhaal van de Joodse gemeenschap in Buenos Aires, aan de vooravond van de militaire coup. Englander neemt de lezer mee op een hallucinerende reis door een wereld van terreur, die boven elke verbeelding gaat, maar die helaas al te realistisch is. *Het Ministerie van Buitengewone Zaken* is een monumentaal romandebuut over het lot van de vermisten en van de Argentijnse Joden; over liefde en rouw, vaders en zonen.
Uitgeverij Anthos, € 19.95

Bart Wallet ***Nieuwe Nederlanders; de integratie van de joden in Nederland 1841-1851***

Vasthouden aan de moedertaal of het Nederlands gaan leren? Wel of geen eigen onderwijs? Geestelijken uit het buitenland of van eigen bodem? Het zijn allemaal vragen waarmee de Joodse gemeenschap in het begin van de negentiende eeuw werd geconfronteerd.
Met het verkrijgen van het Nederlandse burgerrecht kwam een integratieproces op gang dat volmondige instemming en hevig verzet opriep. In *Nieuwe Nederlanders* wordt het beleid van de Nederlandse overheid en de joodse elite geanalyseerd. Wat was precies het doel van de integratie en hoe werd deze uitgevoerd? Lukt het om de Joodse gemeenschap in deze fase van integratie bijeen te houden?
Tot dusver was erg weinig bekend over de geschiedenis van de Nederlandse Joden in de eerste helft van de negentiende eeuw. Op basis van niet eerder bestudeerde bronnen opent dit boek tal van nieuwe perspectieven: op de felle strijd om religieuze vernieuwingen en het uitblijven van een liberaal-joodse beweging; maar evenzeer op het frustrerende Nederlandse

Weinigen hebben voor de Bataafs-Franse periode zoveel voor de Joodse gemeenschap betekent als Jonas Daniël Meijer. Uit: ***Nieuwe Nederlanders***

antisemitisme. Daarnaast gaat het over de dramatische gevolgen van onzorgvuldige besnijders en de moeizame acceptatie van joodse militairen.
Gesoigneerde joodse aristocraten, gebrekkig Nederlands schrijvende dorpsjoden en de strenge orthodoxe familie Lehren: tezamen vormen ze een boeiend groepsportret van een eerste generatie nieuwe Nederlanders.
Uitgeverij Bert Bakker, € 24.95

Soma Morgenstern ***Idylle in ballingschap***

Morgenstern schildert een portret van een verloren jeugd, een verloren tijd. Morgenstern lezen is vooral een zintuiglijke belevenis.

Je ruikt de haver op het veld, je hoort het tingelen van de zeisen, je voelt de zengende zon. De taal is zo lijfelijk dat ze nog lang nazindert. In *Idylle in ballingschap* wordt het leven beschreven van de Joden en de boeren op het Galicische platteland in Dobropolje. De landbouw en het Jodendom worden verpersoonlijkt door de profane, knorrige Jankel en de vrome Welwel. Dit duo doet er alles aan om Alfred, negentien en eigenwijs, ieder voor zich voor zijn eigen zaak te winnen wat soms leidt tot hilarische scènes. Maar Alfred kiest zelf zijn leermeesters. Samen met hem wordt de lezer volledig ingewijd in het Jodendom met als hoogtepunt een weergaloze beschrijving van een sabbatsviering. Met de komst van een nieuwe gemeentesecretaris wordt de idylle echter abrupt verstoord. Dit sinistere personage werkt een complot uit om de vrede in het dorp uiteen te rijten. Al snel is de spanning tussen Polen en Oekraïners en tussen Joden en christenen te snijden. Dit culmineert in een dramatische afloop.

Soma Morgenstern (1890-1976) groeide op in het landelijke Galicië op de grens tussen Oekraïne en Polen. In 1938 vluchtte Morgenstern naar Parijs, waar hij samenwoonde met zijn vriend en landgenoot Joseph Roth, die laaiend enthousiast was over het werk van Morgenstern. In Europa raakte Morgenstern in de vergeethoek. Nu wordt zijn oeuvre met groot succes opnieuw uitgegeven.

Joachim Fest - *Ik niet*
Allesoverheersend in de jeugd van Joachim Fest was zijn vader, een leraar in Berlijn. Vanaf 30 januari 1933, de dag waarop Hitler aan de macht kwam, verzette deze Johannes Fest zich koppig tegen de nieuwe machthebbers. In het voorjaar van 1933, toen Joachim zeven jaar oud was, werd zijn vader ontslagen en begon een hardnekkige strijd om de nazi-tijd te overleven.
De karakters van zijn ouders, zijn ontwikkeling als puber, zijn krijgsgevangenschap in Frankrijk en die van zijn vader in Rusland – Fest beschrijft ze met een zeldzame helderheid en scherpte. *Ik niet* is een indringend verslag van een jeugd op het scherpst van de geschiedenis en een fascinerende beschrijving van de vaak onderbelichte groep die zich in Duitsland tegen de nazi's keerde. Maar dit boek is vooral een monument voor een man die te allen tijde de rug recht hield, de belichaming van de gedachte dat je zelfs onder de meest extreme omstandigheden integer kunt blijven.
Uitgeverij De Bezige Bij, € 24.90

Stefan Zweig - *De wereld van gisteren - herinneringen van een Europeaan*
Op 22 februari 1942 pleegde de Oostenrijkse schrijver Stefan Zweig samen met zijn vrouw zelfmoord in Brazilië. Als emigrant op de vlucht voor het nazi-regime had hij daar kort voor zijn dood zijn herinneringen opgetekend aan een wereld die naar hij vreesde op het punt stond te verdwijnen. De in 1944 postuum verschenen autobiografie biedt een indrukwekkend beeld van het oude Europa waarmee Zweig zich als (geassimileerde) Jood, geëngageerd schrijver en humanist sterk verbonden voelde. Op zijn veelvuldige reizen naar Europese metropolen kwam hij in contact met vele invloedrijke intellectuelen en kunstenaars van zijn tijd, zoals Romain Rolland, Maxim Gorki en Einstein. Ook schetst hij een weergaloos, intiem beeld van zijn geboortestad Wenen, dat rond de eeuwwisseling als het onaantastbare centrum van de moderne Europese cultuur gold, met bekende schrijvers als Arthur Schnitzler en Hugo von Hofmannsthal, musici als Gustav Mahler en Arnold Schönberg, en 'de outsider' Sigmund Freud. In dat supranationale Wenen werd Zweigs ijveren voor een verenigd Europa geboren.
Uitgeverij De Arbeiderspers,
€ 19.95

Serge's Media Hype

Een greep uit Israëlische Internet-Sites

De Israëli's zijn tevreden met hun leven en zijn optimistisch over de toekomst

83% van de volwassen Israëliërs is tevreden over het leven dat ze leiden. Dat meldde het Israëlische Centrale Bureau voor Statistiek (CBS) na een uitgebreide enquête onder de bevolking in 2006. In het algemeen wijken deze cijfers niet veel af van de afgelopen jaren. Bovendien komt het percentage van tevreden burgers in Israël overeen met de uitkomst van een dergelijk onderzoek in westerse landen. Uit het onderzoek van het CBS is gebleken dat de gradatie van tevredenheid nauw is verbonden met het opleidingsniveau en het inkomen van de ondervraagde Israëliërs.
Het percentage van het optimisme van de Israëli's voor de toekomst blijkt zelfs hoger te zijn dan van de meerderheid in de westerse landen. De in Israël geboren burgers en de Israëli's die al heel lang in het land wonen zijn aanzienlijk optimistischer dan de nieuwe immigranten die in de jaren '90 naar Israël kwamen en later. Werkende Israëli's en de jongeren blijken veel positiever tegen het leven aan te kijken dan werkloze Israëli's en senioren.

53% van de Israëli's is tevreden over hun economische situatie. Dit percentage is hoger dan in de afgelopen jaren. 44% van de ondervraagden toonde zekerheid dat de economische situatie zich in de komende jaren nog zal verbeteren, 33% denkt dat er geen veranderingen komen, en maar liefst 12% vreest dat de situatie zich alleen maar zal verslechteren.
Met de leeftijd daalt bij de burgers het optimisme met betrekking tot de financiële welvaart.

84% is tevreden over hun werk en inkomen, vrouwen hebben het meer naar hun zin op het werk dan mannen en de hoogopgeleiden zijn enthousiaster over de toekomst dan de mensen met een relatief lage opleiding. Slechts 4% is bang het werk te verliezen, terwijl 53% optimistisch is over de salarisontwikkeling voor de nabije toekomst, meldt de website *Israland News.*

Bestuur en Redactie wensen u allen een sjana tova voor het jaar 5768: 13 en 14 september/1 en 2 tisjri

Eindejaarsuitje Joodse Gemeente Groningen

door Chaja Wolf

Op 24 juni vond het jaarlijkse uitstapje van de Joodse Gemeente Groningen plaats. Elk jaar weer een hoogtepunt om naar uit te kijken en dit jaar ook nog een reis 'in den vreemde'... Een bezoek aan het vernieuwde Joods Historisch Museum te Amsterdam.

Een stevige waarschuwing vooraf dat we toch echt op tijd zouden vertrekken bleek te helpen. Iedereen zat om 9.30 uur in de bus, waarna Titus, onze sympathieke chauffeur wegreed vanaf de parkeerplaats bij het station in Haren.
Onze Friese medereizigers werden ongeveer een uurtje later opgepikt bij het station in Heerenveen en toen konden we aan de heerlijke kosjere boterkoek koffie en/of thee, vergeten bananen en ander fruit beginnen.
Na een comfortabele rit werden we keurig afgezet bij het museum en was er nog voldoende tijd om in het winkeltje in het museum rond te neuzen of iets te kopen.

Opgesplitst in twee groepen werden we enthousiast en deskundig rondgeleid langs de 'highlights' van het geheel vernieuwde en indrukwekkende museum. Voor de kinderen was een speciaal programma in het Kindermuseum geregeld. Onze rabbijn Spiero voegde zich met zijn vrouw en twee van zijn zonen bij ons. Ook rabbijn Jacobs en zijn vrouw waren naar het museum gekomen. We misten hen al in de bus maar rabbijn Jacobs maakte dat toch nog goed door ons toe te spreken in de mooie omgeving van 'de museumsjoel'.
Eigenlijk was een rondleiding van een uur veel te kort voor zo'n prachtig en voor ons zeer leerzaam museum waarin zoveel te zien en te leren viel. Het was voor sommigen een hernieuwde kennismaking, voor anderen een eerste ontmoeting. Zoals onze voorzitter Bep Koster terecht zei: "voor een ieder een aanmoediging nog eens terug te gaan".
De timing sloot naadloos aan, want na het museum stond de bus alweer klaar op de afgesproken plek om ons naar het volgende hoogtepunt te brengen: de kosjere broodjeszaak Maccabi in Buitenveldert. We konden er maar net in met zoveel mensen (47!). Alles stond heerlijk klaar, iedereen had reuze trek en dus gingen de broodjes pekelvlees, ossenworst en eiersalade er goed in. Het was gezellig dat ook rabbijn Spiero en zijn gezin erbij waren. Wat zo leuk was, was dat de kosjere kruidenier naast de broodjeszaak en de andere kosjere winkels een eind verderop bezocht konden worden. Daar werd volop gebruik van gemaakt, gezien het *geschlep* met alle plastic tasjes. Voldaan reisden we weer terug met de toezegging van de Joodse Gemeente Leeuwarden ons volgend jaar uit te nodigen voor het uitstapje. Zij uitten hiermee in ieder geval hun waardering voor deze dag en het zal nog een hele klus worden ons te overtreffen!

Titus Akkermans (rechts), onze chauffeur, kijkt toe of we allemaal goed in de bus komen. Foto: Annet Helminck

1 Loeach

voor de Loeach en informatie:
Iet Schabbing, Mauvestraat 9,
8932 KH Leeuwarden
Tel. 058 2121524

23 juli
begin vasten half uur voor nacht 24 juli
Tisja be-Aw/ Vastendag van 9 Aw, verwoesting van de Tempel.
tot en met 26 juli
Synagoge, Folkingestraat 60, Groningen. Expositie 'Etty Hillesum en het IJssellandschap', met foto's, teksten en videoproducties over het dagboek.
Info tel. 050 3011 193.
29 juli tot en met 19 augustus
Bergen N.H. International Holland Music Sessions, Summer Academy m.m.v. Israëlische musici.
Info:
www.hollandmusicsession.com
10 en 11 augustus
huiskamerbijeenkomst, LJGNN. Info en aanmelden:
ljgnn@hotmail.com
tot en met 19 augustus
Vondelpark, Amsterdam. Openluchttheater.
Info. www.openluchttheater.nl.
1 september
10.30 uur, LJGNN, gebouw 't Centrum, Schoterlandseweg 29, 8444 CP Oudeschoot/Heerenveen, sjabbatochtenddienst met Tanja en Paul. Graag aanmelden:
ljgnn@hotmail.com
7 tot 10 september
Uffelte, Israëlische Dans, Workshops. Info. Tel. 052 1351 331 of
www.uelenspieghel.nl
12 september
Erev Rosj Hasjana/Nieuwjaar 5768, begin jomtov 18.50 uur.
12 september
19.45 uur, Goede-Herderkerk, Middenweg 14, Hoogeveen, Genootschap Nederland-Israël. Info tel.0528 264 785 of
ienvantil@zonnet.nl
13 september
eerste dag Nieuwjaar/Rosj Hasjana 5768
13 september
LJGNN, gebouw 't Centrum, Schoterlandseweg 29, 8444 CP Oudeschoot/Heerenveen.
Met voorgangers Eva Hein en Tamarah Benima. Info en aanmelden ljgnn@hotmail.com
14 september
tweede dag Rosj Hasjana/ Nieuwjaar 5768
21 september
19.20 uur begin vasten en werkverbod. Kol Nidrei
21 september
LJGNN, gebouw 't Centrum, Schoterlandseweg 29, 8444 CP Oudeschoot/Heerenveen,
Kol Nidrei met Tanja Nab en Tamarah Benima.
22 september
Jom Kippoer/ Grote verzoendag
22 september
LJGNN, gebouw 't Centrum, Schoterlandseweg 29, 8444 CP Oudeschoot/Heerenveen. Met Helma Blanksma en Tanja Nab.

De volgende evenementen vinden plaats in het Joods Historisch Museum, Nieuwe Amstelstraat 1, Amsterdam. Tel. 020 5310 310, www.jhm.nl.
10 juli tot en met 19 augustus
In de academie van Bouwkunst t.o. JHM wordt tijdens de opening van het JHM Zomercafé een keur aan affiches tentoongesteld in de galerijen rondom het terras in het kader van 75 jaar JHM.
tot en met 16 september
Op de begane grond/Nieuwe Synagoge, *De kunst van het Grote Drama*, een expositie over het leven van Sarah Bernardt.
tot en met 16 september
Werk in uitvoering, onbekend werk van Charlotte Salomon in het prentenkabinet.

Joodse feest- en treurdagen 5767/5768/2007

5767/2007

24 juli	**Vastendag van 9 Aw**

5768/2007

13 en 14 september	**Rosj Hasjana**
16 september	**Vastendag van Gedalja**
22 september	**Jom Kippoer/Grote Verzoendag**
28 september	**Soekot/Loofhuttenfeest**
4 oktober	**Sjeminie Atseret/ Slotfeest**
5 oktober	**Simchat Tora/Vreugde der Wet**
5 tot en met 12 december	**Chanoeka/Inwijdingsfeest**
19 december	**Vastendag van 10 Tewet**

Sjoeldiensten

In Leeuwarden worden sjoeldiensten gehouden in de synagoge Slotmakersstraat 16. Wilt u informatie over de Joodse Gemeente, joodse lessen of over de diensten, dan kunt u bellen met de heer B. Troostwijk, tel. 058 2884521.

LJGNN: informatie ook over sjoeldiensten tel. 06 22762967; website: http://www.ljg.nl/noord.html e-mail: ljgnn@hotmail.com

In Groningen wordt eenmaal per veertien dagen een sjabbatochtenddienst gehouden in de synagoge Folkingestraat. De woensdagavond voorafgaand aan de sjoeldienst is er een lernavond over de sidra van de week. Wilt u info over de diensten en de lernavonden, dan kunt u bellen naar tel. 050 5272573.

Voor informatie over de Joodse Gemeente in Drenthe kunt u bellen naar mevrouw T. van den Hof-Frankenhuis, tel. 0528 235070.

Het mr L.E. Visserhuis is een modern joods woonzorgcentrum in Scheveningen/Den Haag.
Wij bieden onze bewoners een comfortabele leefomgeving in een joodse sfeer.

Wij werken vanuit een heldere vraaggerichte visie:

"Aandacht voor de individuele behoeften van de bewoner"

Het mr L.E. Visserhuis ligt in een veilige, prettige, groene omgeving, maar ook vlakbij winkels, strand en duinen.
Wij zijn goed bereikbaar, ook met het openbaar vervoer.
Er is tevens mogelijkheid voor kortdurende opname en voor dagopvang.

Wilt u meer informatie?
Neemt u dan eens contact met ons op:

Mr L.E. Visserhuis
Doorniksestraat 152
2587 AZ DEN HAAG
Telefoon **070 –358 63 63**

Of raadpleeg eerst eens onze website: www.jbc-visserhuis.nl

S·U·N·D·A·N·C·E
SCHOENEN & LAARZEN
K·I·D
CAROLIEWEG 23 - 9711 LR GRONINGEN - TEL. 050 313 60 73

Volgende keer uw advertentie op de achterpagina?

DRUKKERIJ GERLACH
STERK IN FULL-COLOUR DRUKWERK
Ulgersmaweg 13 • T 050 - 5770722
9731 BJ Groningen • F 050 - 5777626
info@drukkerijgerlach.nl www.drukkerijgerlach.nl

Bollegraaf
- Advies
- Ontwerp
- Ontwikkeling
- Productie
- Installatie
- Service

Bollegraaf Recycling Machinery
P.O. Box 321, 9900 AH Appingedam, The Netherlands
Tel. +31 (0)596 65 43 33, Fax +31 (0)596 62 53 90
info@bollegraaf.com, www.bollegraaf.com
www.bollegraaf.com

GRUNEWALD
SCHOENSPECIALISTEN
Welcome to Wellness
Welcome to Footfit
Oude Ebbingestraat 80
9712 HM Groningen
050-3120276